

УДК 321.1

Р. А. Сербин
кандидат юридичних наук, здобувач,
старший науковий співробітник
Національної академії внутрішніх справ

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОЗНАК БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК СУБ'ЄКТІВ БЛАГОДІЙНИЦТВА

Метою статті є ґрунтовне дослідження класифікації ознак благодійних організацій як суб'єктів благодійництва в цілому.

Дану проблематику досліджували такі науковці, як В.Б. Авер'янов, С.С. Алексеєв, Д.А. Александров, Р.Г. Апресян, Д.М. Бахрах, Ю.П. Битяк, І.Л. Бородин, О.В. Безпалько, Є.В. Донін, О.М. Донік, Р.А. Калюжний, Т.О. Коломоець, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, В.І. Курило, Д.М. Лук'янець, С.В. Матяж, Р.С. Мельник, С.А. Ошеров, С.В. Тихомиров, Б.Г. Тукумцев, Л.А. Сенєка, О.О. Стрельнікова, О.Г. Стрельченко, В.К. Шкарупа, Б.Ю. Шапиро та Є.Б. Царапкіна тощо. Все ж таки ця тема настільки актуальна, що спонукає до подальшого її дослідження.

Діяльністю громадських об'єднань охоплюються всі сфери суспільного життя. Крім того, форми такого охоплення є надзвичайно різноманітними. Деякі з таких об'єднань проводять різноманітні заходи (засідання за круглим столом, наради, концерти тощо), отримуючи при цьому фінансову підтримку з Державного та місцевих бюджетів, інші залучають міжнародну підтримку для реалізації заходів відповідного спрямування, а деякі цілеспрямовано займаються благодійництвом.

Із зазначених способів діяльності саме благодійність характеризується найбільшою гуманністю, адже не потребує зусиль із боку отримувачів благодійної допомоги, проте вимагає величезних зусиль із боку її надавачів, оскільки потребує ресурсів: фінансових, трудових тощо.

Однією з найважливіших умов життєдіяльності благодійних організацій як інституту громадянського суспільства, за твердженням І.О. Завидняк, є високий рівень соціального, інтелектуального, психологічного розвитку особистості, її внутрішньої свободи і здатності до повної самодіяльності. Це досягається та реалізується внаслідок тривалих процесів формування громадянської, правової та політичної культури [1, с. 77].

Торкаючись питання мети благодійних організацій, насамперед, слід констатувати, що в науковій літературі використовується два поняття, а саме – мета й ціль, стосовно синонімічності чи асинонімічності яких до цього часу немає єдиного підходу.

В Енциклопедичному словнику з державного управління мета – це ідеальне передбачення ре-

зультату діяльності, що виступає її регулятором. Для мети характерні дві особливості: по-перше, мета є моделлю майбутнього результату, початковим образом, до якого рухається об'єкт; по-друге, мета виступає як варіант задоволення потреби, сформований з кількох альтернатив [2, с. 385].

В.А. Карташов визначає мету, як сукупне уявлення про певну модель майбутнього результату, який здатний задовольнити початкову потребу за певних реальних можливостей, що оцінюються за результатами минулого досвіду. Мета безпосередньо залежить від потреби і є в цьому процесі її прямим наслідком. Як бачимо, автор, визначаючи мету, акцентує увагу на існуванні потреби, необхідність задоволення якої спонукає до здійснення тієї чи іншої діяльності.

Зустрічаються також визначення мети як:

- віднесеного до майбутнього бажаного стану об'єкта управління і його окремих параметрів [3];
- те, що хтось намагається досягнути, здобути, до чого прямує.

Отже, враховуючи зазначене, мета є найбільш підходящим фактором із числа альтернативних та бажаним наслідком, який зумовлює діяльність або бездіяльність суб'єкта залежно від потреби чи інтересу, що потребує задоволення. Іншими словами, мета – це вектор руху.

Виходячи з визначення поняття «цілі національні», наведеного в Енциклопедії державного управління [4, с. 711], цілі є основними орієнтирами (мотиваційні установки, бажані результати) діяльності, які видаються досяжними в межах деякого інтервалу часу; кінцевий момент (подія) процесу досягнення результатів.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови ціль – це місце, пункт, в який треба влучити, стріляючи з чого-небудь або кидаючи чим-небудь, те, до чого прагнуть, намагаються досягти, мета.

Аналізуючи наведені визначення, доходимо висновку стосовно того, що й мета, й ціль передбачають, по-перше, настання певного очікуваного результату, по-друге, саме цей результат є основною рушійною силою під час формування досліджуваних категорій. Отже, вважаємо, що «мета» й «ціль» є поняттями синонімічними.

У рамках досліджуваного питання слід зазначити, що мета (або ціль) можуть бути метою-стра-

тегією та метою-тактикою. При цьому мета-тактика є засобом досягнення мети-стратегії.

Важливим моментом є те, що досягнення конкретної мети можливе лише за умови усвідомлення її змісту суб'єктами реалізації заходів із досягнення цієї мети.

Враховуючи зазначене, на нашу думку, необхідно внести зміни до Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» для забезпечення єдиного підходу щодо застосування понятійного апарату в частині слів «мета» й «ціль», зокрема до статей 3, 7, 8, 13, 14 та 16, замінивши в них слово «ціль» словом «мета» у відповідних відмінках та числах.

Говорячи про мету діяльності благодійних організацій, насамперед, зазначимо, що не може складати її змісту, а саме: метою благодійних організацій не може бути одержання і розподіл прибутку серед засновників, членів органів управління, інших пов'язаних із ними осіб, а також серед працівників таких організацій [5, с. 11], у тому числі шляхом одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара.

За Енциклопедією державного управління діяльність благодійних організацій має на меті поліпшення матеріального становища набувачів благодійної допомоги, сприяння соціальної реабілітації малозабезпечених, безробітних, інвалідів, інших осіб, які потребують піклування, а також надання допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів.

Слід зазначити обмеженість визначення мети діяльності благодійної організації, наведеного вище, зокрема в частині набувачів благодійної допомоги, яких автор зводить виключно до фізичних осіб, що перебувають у складних життєвих обставинах (обставинах, спричинених інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, життєвими звичками і способом життя, внаслідок яких особа частково або повністю не має (не набула або втратила) здатності чи можливості самостійно піклуватися про особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільному житті [6]), тоді як бенефіціарами законодавство визначає, у тому числі, неприбуткові організації, територіальні громади, будь-яких юридичних осіб, що одержують допомогу для досягнення цілей благодійної діяльності. У цьому контексті слушно зауважив свого часу А.А. Швейцер стосовно того, що благодійні структури є «додатковим і дуже важливим джерелом фінансування організацій соціальної сфери» [7, с. 125]. Крім того, з отриманням благодійної допомоги поліпшуватися може не лише матеріальне становище її набувачів, а й психологічний стан, у тому числі

психологічна складова функціонування суспільства загалом.

Водночас зазначимо, що на підставі проведеного нами анкетування лише 16% опитаних відомо про благодійні організації, які б могли надати відповідну допомогу їм або їхнім близьким, проте 54% проанкетованих цим питанням не цікавилися, оскільки воліють вирішувати власні питання власними силами.

Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» встановлює вищезазначені заборони щодо мети діяльності благодійних організацій, при цьому не визначаючи її змісту. У зв'язку з цим, враховуючи вищезазначене, вважаємо за необхідне доповнити статтю 11 цього нормативно-правового акта новою частиною такого змісту: «Благодійні організації здійснюють свою діяльність із метою надання матеріальної та особистої допомоги фізичним особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, та неприбутковим організаціям, територіальним громадам, будь-яким юридичним особам, що одержують допомогу для досягнення цілей благодійної діяльності, для забезпечення їх прав, законних інтересів та потреб у визначених законом сферах та в установленій законом спосіб».

Говорячи про фактори, які зумовлюють долучення людини до благодійної діяльності, можна стверджувати, що в основі відповідних намірів лежить саме гуманна мета здійснення діяльності такого спрямування.

Крім того, зважаючи на важливість громадської активності в усіх її формах, дозволимо собі зауважити на тому, що благодійні організації є одним із найважливіших громадських утворень, оскільки, по-перше, зміст їх діяльності відповідає основній меті групування людей, про що йшлося вище, по-друге, їх діяльність відповідає основоположним загальнолюдським принципам – гуманізму, законності, демократизму тощо.

Для більшої громадської активності у сфері благодійництва необхідно, у тому числі, під час формування мети діяльності благодійної організації враховувати таке:

по-перше, мета повинна бути чітко визначеною, що забезпечить розуміння як самої мети, так і ймовірних шляхів її досягнення;

по-друге, мета повинна бути досяжною навіть у разі тяжкості її досягнення. За такої умови учасники благодійної організації не будуть дестимуювані й працюватимуть на результат;

по-третє, мета повинна бути такою, що піддається коригуванню, оскільки всі суспільно-економічні, політичні та інші аспекти функціонування суспільства є змінними й мають свій вплив на діяльність будь-яких громадських інституцій, у тому числі благодійних організацій, що зумовлює необхідність їх гнучкості;

по-четверте, мета має підлягати вимірюванню: чи то кількісному, чи то якісному, для оцінки ефективності та результативності діяльності благодійної організації;

по-п'яте, процес формування мети має забезпечуватися не лише керівництвом благодійної організації, а й передбачати залучення нижчих ланок. Це дасть змогу забезпечити взаємну відповідальність за процес і результати діяльності благодійної організації, вищу якість прийнятих рішень (у разі професійності кадрового складу) тощо.

Як і будь-яким утворенням, благодійним організаціям характерні ознаки, які вирізняють їх з-поміж загального масиву неурядових організацій. При цьому вони володіють, у тому числі, тими характеристиками, які визначають їх належність саме до неурядових організацій.

Так, серед загальних ознак благодійних організацій:

- є елементом громадянського суспільства;
- є різновидом громадських об'єднань;
- є юридичними особами приватного права, оскільки створюються на підставі установчих документів;
- мають непідприємницький характер, а їх бюджет в основному складається із внесків членів організацій, пожертвувань та інших джерел;
- ініціатором заснування благодійної організації є дієздатні фізичні особи та юридичні особи приватного права;
- діяльність спрямовано на вирішення проблем не членів такої організації, а інших людей.

Водночас спеціальними ознаками благодійних організацій є те, що:

- вони є різновидом благодійника;
- вони можуть здійснювати як один, так і декілька видів благодійної діяльності, визначених законодавством;
- вони керуються як загальним законодавством, так і спеціальними нормативно-правовими актами у сфері благодійної діяльності;
- їх діяльність спрямована на категорії фізичних та юридичних осіб, які мають потреби, задовольнити які не в змозі ані ці особи, ані держава;
- вони використовують соціальну ініціативу та активність людей, які виявили бажання витратити свій матеріальний та людських ресурс для забезпечення прав, законних інтересів та потреб вищезазначених фізичних та юридичних осіб.

Під час характеристики діяльності благодійних організацій вважаємо за необхідне зупинитися також на питанні принципів її здійснення. При цьому, оскільки діяльність таких громадських об'єднань регламентується законодавством, то коли йдеться про принципи їх діяльності, слід говорити не просто про принципи як внутрішні переконання, погляди, що означають норми поведінки [8, с. 30], а про правові принципи як вихідні

ідеї, що витікають із сутності та рівня розвитку суспільства, втілені у правосвідомості та нормативно-правових актах, дотримання яких сприяє досягненню визначених цілей [9, с. 62].

Аналізуючи діяльність благодійних організацій та наукові напрацювання щодо неї [10], доходимо висновку, що ці інституції функціонують із дотриманням таких принципів:

– відповідність – діють відповідно до ратифікованих в Україні міжнародних і європейських конвенцій, чинного законодавства України та статуту організації;

– добровільність – на відміну від урядових установ, які за службовим обов'язком залучені у відповідну діяльність, благодійники ведуть свою діяльність на добровільних засадах. Принцип добровільності означає здійснення діяльності тією чи іншою організацією за власним бажанням її членів, без будь-якого примусу, необов'язковості такої діяльності. Що ж стосується добровільності відносно членів благодійної організації, то вона проявляється у вільному вступі у членство такої організації чи виході з нього;

– єдність інтересів людей, які виявили бажання чи долучилися до відповідної організації, передбачає наявність спільних соціальних, економічних, творчих чи будь-яких інших не заборонених законом інтересів у потенційних чи дійсних членів благодійної організації;

– рівність перед законом – означає рівність прав та обов'язків благодійних організацій з урахуванням їх природи та можливість бути повноправними учасниками соціально-економічних відносин у суспільстві.

У рамках розгляду цього принципу процитуємо релігійного мислителя В.С. Соловйова, який понад 100 років тому говорив, що, на жаль, у нашому світі, заснованому на боротьбі, на необмеженому змаганні особистості, рівність прав нічого не означає без рівності сил, а принцип рівності, рівноправності виявилися дійсно тільки для тих, хто мав у цей історичний момент силу [11, с. 3–4];

– самоврядність – передбачає без втручання держави самостійне визначення на рівні благодійної організації напрямів діяльності, вирішення питань щодо керівного складу, управління діяльністю такої організації тощо з урахування законодавчих обмежень і заборон та ймовірних можливостей у майбутній діяльності;

– організаційна єдність та незалежність від держави – передбачає сталу структуру благодійних організацій, їх складу та зв'язків між членами, незалежність від держави (за винятком легалізації, фінансового контролю з боку державних органів, ліквідації тощо), право вибору у здійсненні тих чи інших завдань та функцій;

– колегіальність управління благодійною організацією. Говорячи про цей принцип за-

уважимо на підтримці думки В.О. Чепурнова, який вважає, що встановлений законом принцип колегіальності управління благодійною організацією певною мірою обмежує свавілля осіб, які керують нею, оскільки основу адміністративно-розпорядчої діяльності в цьому випадку становить не суб'єктивна воля окремої особи, а загальна воля тих, хто утворює вищий керівний орган організації та бере участь у його роботі [12, с. 74];

– цілеспрямованість діяльності благодійних організацій – обов'язковою складовою діяльності будь-якої благодійної організації є цілепокладання з дотриманням законодавчо встановлених вимог та обмежень;

– відкритість, прозорість та публічність – передбачає забезпечення доступу благодійних організацій до інформації, необхідної для здійснення ними своєї діяльності, а також суспільства – до інформації про діяльність цих утворень (іншими словами – підтримка зворотного зв'язку);

– вільний вибір території діяльності благодійної організації;

– відсутність майнового інтересу учасників благодійної організації – доходи або майно благодійної організації не підлягають розподілу між її учасниками і не можуть використовуватися для вигоди будь-якого окремого учасника благодійної організації (окрім оплати їх праці та відрахувань на соціальні заходи);

– врядування – здійснення врядування органом, якому делеговано право на схвалення рішень та який діє відповідно до етичних стандартів;

– управління: менеджмент і фінанси – ефективно працюють, коли стабільно і ґрунтовно адмініструються, мають стратегії та процедури інвестування, використовують ресурси для добробуту громади;

– спілкування з громадою (комунікація) – благодійні організації діють прозоро й відповідно до законодавства;

– партнерство – забезпечення права голосу й рівності учасників організації у прийнятті рішень із питань діяльності благодійної організації;

– моніторинг та оцінка – здійснюють моніторинг і регулярну оцінку своєї діяльності та програм;

– співпраця – поширюють свої відкриття й досвід серед інших подібних організацій для просування вдалих і результативних прикладів діяльності та співпраці, а також збільшення впливу у сферах своєї діяльності;

– взаємоповага, толерантність та довіра всередині колективу та між партнерами (або антидискримінаційність у роботі учасників благодійної організації);

– творчість – інноваційність у підходах до діяльності благодійної організації;

– професіоналізм – готовність учасників благодійної організації до вдосконалення через навчання, самостійну роботу над собою, підвищення рівня досвідченості;

– відповідальність – законність та адекватність рішень, що приймаються, з усвідомленням відповідальності за їх зміст та наслідки виконання.

Завершуючи про принципи діяльності благодійних організацій, слід зазначити, що ті благодійні організації, які свідомо й добровільно їх дотримуються, є більш ефективними та результативними, адже довіра – найцінніший капітал, особливо у благодійності.

Принагідно зазначимо про цілковиту підтримку загальноприйнятої позиції науковців, що досліджували питання діяльності благодійних організацій, зміст якої полягає у тому, що різноманітність форм діяльності благодійних організацій створює сприятливі умови для систематичного діалогу органів влади і населення, зміцнення соціальної стабільності.

Насамкінець, що стосується благодійних організацій, то в Європейській конвенції про визнання юридичними особами міжнародних неурядових організацій [13] закладено основи сприйняття в рамках загальних взаємовідносин європейською спільнотою неурядових організацій як значимих суб'єктів, що виконують свою роботу в інтересах міжнародної спільноти, у тому числі, у сфері благодійництва, філантропії.

Отже, виокремлено такі ознаки благодійних організацій: є елементом громадянського суспільства; є різновидом громадських об'єднань; є юридичними особами приватного права; мають непередприємницький характер; ініціатором їх заснування є дієздатні фізичні особи та юридичні особи приватного права; діяльність спрямована на вирішення проблем членів такої організації, а інших людей; є різновидом благодійника; можуть здійснювати як один, так і декілька видів благодійної діяльності, визначених законодавством; керуються загальним та спеціальним законодавством у сфері благодійної діяльності; діяльність спрямована на категорії фізичних та юридичних осіб, які мають потреби, задовольнити які не в змозі ані ці особи, ані держава; використовують соціальну ініціативу та активність людей.

Література

1. Завидняк І.О. Благодійні організації як інститут громадянського суспільства / І.О. Завидняк // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – № 2 (65). – 2014. – С. 74–79.
2. Енциклопедичний словник із державного управління / [Сурмін Ю.П., Бакуменко В.Д., Михненко А.М. та ін.]; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трошинського, Ю.П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
3. Предмет і метод теорії управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www-ecology.univer.kharkov.ua/docum/kafedra_mon/Kvartenko/organ.

4. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / [наук.-ред. колегія : Ю.В. Ковбасюк (голова) [та ін.]. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 1 : Теорія державного управління. – 2011. – 748 с.

5. Блажко Н.І. Основні засади Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації в Україні» / Блажко Н.І., Доленко В.І., Проценко Н.К. – Кременчук, 2013. – 20 с.

6. Про соціальні послуги: Закон України від 19 черв. 2003 р. № 966-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 358.

7. Швейцер А.А. Культура и этика / Швейцер А.А. – М., 1973. – 698 с.

8. Державне управління : теорія і практика [за заг. ред. В.Б. Авер'янова]. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 432 с.

9. Куца А.М. Адміністративно-правове регулювання соціального захисту інвалідів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / А.М. Куца – Запоріжжя, 2011. – 297 с.

10. Гулевська-Черниш А.В. Благодійність за правилами : принципи, основні засади, практичне застосування / Гулевська-Черниш А., Ржевська К., Ярошенко Л. – К. : Абетка благодійності, 2013. – 59 с.

11. Соловьев В.С. Собрание сочинений Владимира Сергеевича Соловьева : в 3 т. / В.С. Соловьев. – СПб // Книгоиздательское товарищество «Просвещение», 1912. – Том 3. – 1912. – 440 с.

12. Чепурнов В.О. Правовий статус благодійних установ та товариств за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / В.О. Чепурнов – К., 2004. – 175 с.

13. Европейская конвенция о признании юридическими лицами международных неправительственных организаций. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_683.

Анотація

Сербин Р. А. Правова характеристика ознак благодійних організацій як суб'єктів благодійництва. – Стаття.

У даній статті виокремлено та охарактеризовано основні ознаки благодійних організацій. Проаналізовано позиції науковців щодо класифікації ознак благодійних організацій як суб'єктів благодійництва.

Ключові слова: благодійні організації, суб'єкт, благодійництво, добровільність, відповідність, рівність, самоврядність, колегіальність, відкритість, прозорість та публічність.

Аннотация

Сербии Г. А. Правовая характеристика признаков благотворительных организаций как субъектов благотворительности. – Статья.

В данной статье выделены и охарактеризованы признаки благотворительных организаций. Проанализированы позиции ученых по классификации признаков благотворительных организаций как субъектов благотворительности.

Ключевые слова: благотворительные организации, субъект, благотворительность, добровольность, соответствие, равенство, самоуправление, коллегиальность, открытость, прозрачность и публичность.

Summary

Serbyn R. A. Law characteristic signs of charitable organizations as subjects of charity. – Article.

This article singles out and describes main features of charities. Scientists analyzed position regarding classification of signs of charitable organizations as subjects of charity.

Key words: charitable organizations, subject, charity, voluntary, compliance, equality, self-government, collegiality, openness, transparency and publicity.